

• Bij de tweeënveertigste beker •

De poëzie van Nieuw-Griekse volksliederen

Van de beroemde musicoloog D. had ik graag enige wijsheden vernomen over het Griekse volk lied. D. weet daar alles van, en ik zat recht achter hem in de bus van Athene naar Portaria (een uur of vijf). Maar D. was niet aanspreekbaar: deze *éminence grise* (letterlijk) van de Griekse volksmuziek had al zijn aandacht nodig voor een wel buitengewoon jonge jongedame, waarvan hij zeker de grootvader kon zijn. De twee waren zó ontzettend verliefd dat ze zich niet bewust waren van de hele lawaaierige en plakkerige bus, of van de rest van de wereld. Eenmaal in Portaria, waar geconfereerd moest worden, was D. het overgrote deel van de tijd onvindbaar. Ook Lolita liet het bij het opspelden van een badge, om gelijk weer te verdwijnen. Beiden hadden andere prioriteiten. Weer in Athene kwam iedereen die D. kende, of hij/zij nu mee was geweest naar Portaria of niet, roddelen. De emoties liepen hoog op: de één sprak er schande van, de tweede vond dat D. zelf moest weten wat hij deed en erg dapper was, de derde verzuchtte graag de plaats van Lolita te willen innemen. Ik keek en luisterde toe en had veel plezier over de roddelaars; over D. neigden mijn gedachten eerder tot een zekere weemoedigheid: zo'n aardige, wat warrige lobbies, wat haalde die zich nou allemaal op de hals... had hij niet de teksten van de volksliederen waar hij zich voortdurend mee bezig hield, wat beter moeten lezen?

Θ' αρχίσω πικραμένος, θ' αρχίσω πικραμέ-
θ' αρχίσω πικραμένος τα πάθη μου 'να ειπῶ
για μια ξανθομαλλούσα, τη νέα π' αγαπῶ

Laat mij het bittere verhaal vertellen
het bittere verhaal van mijn ellende
vanwege een blondine, het meisje dat ik lief heb.

Δυὸ ἥλιοι δυὸ φεγγάρια, βγήκανε σήμερα
τόνα στο μάγουλό σου, τ' ἄλλο στα σύννεφα
Βρ' ἀνάθεμα βρ' ἀνάθεμα την ὥρα 'που σ' ἀγάπουναι
βρ' ἀνάθεμα την ὥρα και την αμορφή σου

Vandaag kwamen er twee zonnen en twee manen op
één op je wang, en één in de wolken
Vervloekt, vervloekt het uur dat ik voor je viel,
vervloekt het uur en je schoonheid

Μαῦρα θέλω, κυρά μου, 'να φορέσω
ντερβισάκι 'να γινῶ
και στην έρημο 'να πάω
για δυὸ μάτια π' αγαπῶ

Zwart wil ik, mijn dame, dragen
kluizenaar wil ik worden
en de wildernis in trekken
vanwege de twee ogen die ik bemin.

Τῶβαλες πάλι, τῶβαλες το κόκκινο σάλετο
μ' εμάρανες και πέρυσι, μ' εμάρανες κι' έφετο

Je draagt hem weer, je draagt weer die rode shawl,
je hebt mij verleden jaar verteerd, en dit jaar weer.

Dat geeft toch te denken! In de volkslied-teksten is het niet altijd
rozengeur en maneschijn in de liefde: die is ook een vernietigende kracht.
Mensen teren weg door onvervulde verlangens, en teren al evenzeer weg
door wél vervulde verlangens, wanneer dat onder de omstandigheden geen
erg verstandige beslissing was. En dat laatste wisten ze soms wel, en soms
niet, en dat maakt ook al niet uit. Sommige mensen zijn er zelfs op uit een
ander te gronde te richten (in Griekse teksten zijn dat natuurlijk altijd
vrouwen; of Turken en andere onbetrouwbare vreemdelingen waar je het
vanzelfsprekend niet mee moet aanleggen); zie de schone Chaïdhoula. Zij
zit onder de plataan van de Pasha en vlecht heur haar. Ze verzorgt dat
mooie haar met een doel, en dat doel is zo ruim geformuleerd dat er wel
ellende van moet komen:

Χαιδούλα μ' τὰ μαλλάκια σου, με τι τᾶχεις βαμμένα;
Τᾶχω με καρυδομπογιὰ και με το χαμομήλι
'να κάψω νηοὺς 'να κάψω νηές, 'να κάψω παλληκάρια
'να κάψω το Ρηγόπουλο, μέσα στα φυλλοκάρδια

Chaidhoula, dat haar van jou, waar kleur je dat mee?

Ik kleur het met walnotenolie en met kamille,
zodat ik de jongens in vuur en vlam zet,
zodat ik de meisjes in vuur en vlam zet,
zodat ik de huwbare mannen in vuur en vlam zet,
zodat ik de koningszoon in vuur en vlam zet,
tot in het diepst van zijn hart.

Een gewaarschuwd mens telt voor twee. Maar we willen ons alleen nooit laten waarschuwen door dergelijke wijze lessen. Arme D.! En arme Lolita! Of leefde hij nog kort en zij nog lang heel gelukkig?

Vergelijken we de bovenstaande volkslied-fragmenten met de rebetiko-teksten die ik in mijn vorige bijdrage heb opgenomen, dan lijkt de overgang van rebetiko naar het volkslied in engere zin een heel soepele. Geen wonder. Ik zeg namelijk 'volkslied in engere zin', omdat ik althans een deel van de rebetiko ook tot het volkslied zou willen rekenen. Daarmee begeef ik mij wederom op glad ijs, want ik weet er eigenlijk lang niet genoeg van en kan niet zondermeer terugvallen op de gezaghebbende mening van anderen: rebetiko bleek al niet zo eenvoudig te definiëren, en bij het Griekse volkslied is het niets beter. Alle meer geleerden en minder geleerden die zich met de volksliedtraditie hebben beziggehouden vallen over elkaar heen, wanneer het erom gaat te bepalen waar het volkslied ophoudt en iets anders begint. De terminologie die gehanteerd wordt is verre van eenduidig: *dhimotiko tragoudhi* is het 'volkslied', *laiko tragoudhi* is het 'populaire lied', *paradhosiasi mousiki* is 'traditionele muziek', *ethniki mousiki* is 'nationale muziek', enzovoort. Daarbij gaat het vanzelfsprekend niet alleen om de teksten, maar ook om de muziek en eventueel om de dans (vaak, maar niet altijd met het volkslied verbonden). In een soort van minimum-definitie kunnen we denk ik wel redelijk veilig stellen dat volksliederen wortelen in een orale traditie en door iedereen, ook de eventueel aanwijsbare makers, beschouwd worden als algemeen

bezit, *adespota* (zolang we maar beseffen dat ook oraal versus niet-oraal absoluut geen simpele tweedeling is).

Onder deze minimum-definitie valt dan in ieder geval ook de oudste, nog oncommerciële rebetiko. Wanneer we de rebetiko-teksten met de volksliederen vergelijken, zien we enige overlap in thematiek, met name op het vlak van erotiek, geweld, heldendom en gevangenschap. Zelfs al zijn de achtergronden in beide gevallen nogal verschillend, toch herkennen we allerlei formulaire wendingen. Ook stilistisch komt er van alles overeen (metafoor-gebruik, dubbelzinnigheden, retorische vragen, dialogen, enzovoort), en prosodisch ligt het een en ander wel zeer dicht bij elkaar (aantal lettergrepen, strofische opbouw, enzovoort)¹ Ook muzikaal heeft rebetiko van doen met de volksmuziek en met de Byzantijnse kerkmuziek (en die twee weer met elkaar), aldus het oordeel van D.

Aangezien, zoals ik eerder heb opgemerkt, de rebetiko zo'n grote invloed heeft gehad op de huidige muziekbeoefening, is daar dus via de rebetiko sprake van een invloed van het volkslied. Maar ook op eigen kracht heeft het volkslied geïnspireerd tot imitatie en emulatie (nog afgezien van de folk-revivals die ook Griekenland niet onberoerd hebben gelaten, en laten). En niet alleen het hele spectrum van de Griekse muziek van hotemetoot Theodorakis tot popster Papazoglou, maar ook de Nieuw-Griekse poëzie vertoont overduidelijke sporen van het volkslied. Wie zich nog de gedichten van Ritsos herinnert die ik vorig jaar in de FRONS heb vertaald (of wie dat nog even naslaat: maar bewaart eigenlijk iemand de oude FRONTES? Wie zich niets herinnert of kan herinneren moet mij maar op mijn woord geloven), zal zonder twijfel zien hoe ten minste allerlei beelden uit de beeldrijke taal van Ritsos een parallel vinden in de volksliederen die ik nog zal citeren. Het is dus niet voor niets dat handboeken over de post-antieke Griekse literatuur en/of Griekse poëzie altijd wat ruimte inruimen voor het volkslied. Daar liggen de wortels van wat vanaf de late achttiende, vroege negentiende eeuw in Griekenland gedicht gaat worden. Daar is ook heel veel dat zo mooi is, dat het kan ontroeren als de beste literatuur, en om heel wat meer redenen het bekijken/beluisteren waard is dan louter als een curiositeit of als informatiebron voor folkloristisch onderzoek. Voor deze keer een enkel

¹ Wie meer detail wil moet kijken in S. Gauntlett, *Rebetika. Carmina Graeciae recentioris: a contribution to the definition of the term and the genre rebetiko tragoudi*, Athene 1985 (de herziene versie van Gauntletts dissertatie, *To rebetiko tragoudi*, Oxford 1978), met name appendix 2: Synchronic comparison of the themes, style and prosody of the "rebetiko" and "dimotiko tragoudi".

voorbeeld om mee te beginnen, een lied uit het dorp Neos Panteleïmon in West-Macedonië, een zogenaamde *kathistikó* (waar dus niet bij gedanst wordt)²:

Για έφεξιε, γηα χάραξιε, γηα πάησ' η κούλια γιόμα
'να βγουν τα λάφια για βοσκή, κι' η λυγερέσ 'να πλύνουν.
Παίρνω κι' γώ το μαῦρο μου', 'να πα 'να τον ποτίσω·
βρίσκω μιὰ κόρη πού πλενιε σε μαρμαρένια βρύσι·
τη χαιρετῶ δε μου μιλά την κραίνω δε μου κραίνει.
"Κόρη μ' για βγάλε μου νερό, την καλή μοίρα νάχης,
'να πιῶ κι' γώ κι' ο μαῦρος μου, και τα λαγωνικά μου".
Σαράντα τάσια μ' έβγαζιε, στα μάτια δεν την είδα
και πάνω στα σαράντα δυό, τη βλέπω δακρυσμένη.

Het wordt licht, het daagt, de avondster verbleekt,
de herten zijn komen grazen, de meisjes zijn gaan wassen.
Ik haal mijn moor van stal om hem te gaan drenken.
Bij de marmeren bron vind ik een meisje aan de was.
Ik groet, ze zwijgt, ik spreek haar aan, ze zegt niets terug.
"Meisje, toe geef mij water, moge je lot een gunstig zijn,
geef mij te drinken, mijn zwarte paard, en ook mijn honden".
Veertig bekertjes putte zij voor mij, met neergeslagen blik,
en bij de tweeënveertigste zag ik dat zij huilde.

Frits Naerebout

² Nog meer dan bij de rebetiko het geval was, kom ik er soms niet helemaal uit: ik ben per slot van rekening geen filoloog, en de woordenboeken zijn niet altijd behulpzaam bij het taalgebruik van het volkslied, een vroege taalfase en vol regionale eigenaardigheden. Denk ik nog wel te weten welke kant het ongeveer op gaat, dan praat ik anderen na (als er tenminste een vertaling beschikbaar is). In het onderstaande Macedonisch volksgedicht bijvoorbeeld, grijp ik voor de zinsnede over *i poullia gióma* (ik hoop maar dat de Griekse tekst juist is) terug op de vertaling van Kevin Andrews, meegeleverd bij een LP van de *Sílogos pros dhiádhosin tis ethníks mousíks*. (*i poullia*: de Zevenster = de Pleiaden; *gioma*: ? Alle aanvullingen en/of verbeteringen zijn welkom!

• Memento •

"Niet al te *nerderig*, een beetje hap-snap, een beetje hobby." Op deze karakterisering betrapte ik mezelf, toen ik mijn vriend aanspoorde ook een de nieuwe *Memento* te gaan lezen. Ik bedoelde hiermee dat de artikelen-bijlage dan wel noten bevatte, maar noten met grapjes. En de artikelen gaan dan wel over Lucianus en Strauss, maar ook over orale seks.

Het is een raar soort tweeslachtigheid dat men bij classici wel vaker tegenkomt. Vroeger waren classici nog gewoon de timmermannen onder de academisch geschoolden. Vroeger zagen de vrouwelijke studentes GLTC er volgens Johan Polak nog 'actief onappetijtelijk uit'. Tegenwoordig bestaat er al een dispuut voor roze GLTC'ers en viert men ruige feesten in Catena. Maar dan wel met gedichten van Gerard Reve, Shakespeare en Tonny Ravier aan de muur. Waar is de vertrouwde stoffigheid gebleven? Waar zijn de kogelvrije brilleglazen?

Toch is het juist deze ambiguïteit die vooral de artikelenbijlage van *Memento* zo aantrekkelijk maakt. De verzameling stukken is zowel informatief als speels en dat wekt enthousiasme. Op dit punt is deze helft van *Memento* even belangrijk voor de integratie van classici in Nederland als het adressenbestand. De afdelingen GLTC in Nederland blijken bevolkt te worden door mensen met interesse en de oudheid blijkt nog steeds genoeg interessante stof op te leveren.

Rondom het thema *Ogenschijnlijk* zijn acht bijdragen te lezen, met elk een heel verschillende invalshoek. Zo worden twee verschillende artikelen gewijd aan Homerus; Henri Kalalo behandelt de droom van Penelope en Ronald Blankenburg schrijft over Achilles' karakterontwikkeling en de rol van de goden. Daarnaast komen o.a. Eleusinische mysteriën en antieke droomuitlegging aan de orde bij resp. Wouter Kool en Alexander Smarius. Diederik Burgersdijk, die schrijft zoals zijn naam al doet vermoeden, behandelt in zijn stuk *De avondzon van het Pantheon* de "flagrante afkalking van het geloof in de goden" voordat "de eenvoudige timmermanszoon de wereld in zijn greep" nam. Dat waren verwarrende tijden. Het is echter m.i. niet nodig die verwarring zo sterk te laten doorklinken in het artikel. Prettiger vond ik dan ook Marco Poelwijks bijdrage over Bredero. Met een aangenaam soort meligheid negeert hij min of meer het centrale thema en behandelt vrijblijvend het *Liedeken* uit Bredero's *Groot Liedtboek*.